

Ahmet Yaşar Ocak - İlber Ortaylı
İsenbike Togan - Mehmet Ali Kılıçbay
Sencer Divitçioğlu - Suraiya Faroqhi
Taner Timur

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu
Efsaneler ve Gerçekler

Tartışma/Panel Bildirileri
Ankara, 19 Mart 1999

Ahmet Yaşar Ocak - İlber Ortaylı
İsenbike Togan - Mehmet Ali Kılıçbay
Sencer Divitçioğlu - Suraiya Faroqhi - Taner Timur
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu: Efsaneler ve Gerçekler
ISBN 975-533-294-4

© İmge Kitabevi Yayınları, 2000

Tüm hakları saklıdır.

Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Haziran 2000

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mehmet Göllü

Kapak Tasarımı
Elvan Özsezgin

Baskı ve Cilt
Cem Ofset, (312) 385 37 27

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32
İnternet: www.imge.com.tr
E-Posta: imge@imge.com.tr

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü

Ahmet Yaşar Ocak

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişler meselesi, (bunlar kimlerdir, Osmanlı'nın kuruluşunda ne gibi roller oynamışlardır, özellikle Osman Gazi'nin kayınpederi olduğu söylenen Edebali) konusunda bazı şeyler söylemeye çalışacağım. Bazı tarihçilerimizin bu konudaki fikirleri ve kaynaklarda bu konuda mevcut olan veriler nelerdir, eleştirel bir yaklaşımla sunmak istiyorum.

Bilindiği gibi bu mesele Fuat Köprülü ile gündeme gelir. Fuat Köprülü'nün meşhur *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* isimli kitabı, arkasından *Anadolu'da İslamiyet* isimli, meşhur bitmemiş klasik makalesi, onun arkasından da *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* isimli önemli kitabı ile bu mesele ilk defa derinlemesine ele alınmış ve tartışılmıştır. Fuat Köprülü her üç çalışmasında da Aşıkpaşazade'nin yaptığı dörtlü tasnifin etkisindedir. Aşıkpaşazade'nin metninde başka hiçbir çağdaş Osmanlı tarihçisinin metninde olmayan bir tasnif var. Hepimizin bildiği gibi o tasnif aynen şudur:

Aşıkpaşazade, diyor ki: "Bu Rûm'da dört tâife vardır ki mi-

safirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rum, biri Ahiyân-ı Rum, biri Abdalân-ı Rum ve biri Bâciyân-ı Rum.” Bu sonuncusu üzerinde daha önce Ahilik konusunda da çalışan Mikail Bayram biraz fazla spekülâtif yorumlarla dolu küçük bir kitap neşretti. Burada Bâciyân-ı Rum adında sanki özel bir teşkilat varmış ve bu da çok önemli bir fonksiyon icra etmiş Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gibi bir imaj ortaya koydu. Fakat biraz daha derinlemesine bakıldığı zaman Köprülü'nün söylediğini söylemekten başka Baciyân-ı Rum konusunda fazlaca birşey söyleme imkânına bugün için sahip olmadığımız görülüyor. Çünkü sonuçta Aşıkpaşazade'deki şu iki kelimelik terimden (Baciyân-ı Rum) başka elimizde bir şey yok. Ama öbürlerini biliyoruz. Öbürleri diğer kaynaklardaki bilgilerle de teyit ediliyor. Gazilerin mevcut olduğunu çok iyi biliyoruz. Ahîlerin mevcut olduğunu çok iyi biliyoruz. Üzerinde yapılmış epeyce çalışma var. Abdalân-ı Rûm'u da biliyoruz. Yalnız Aşıkpaşazade kanalı ile değil; hem ona çağdaş olan hem daha başka Osmanlı kaynakları vasıtasıyla da biliyoruz, Bektaşilerin kendi geleneksel kaynakları vasıtasıyla da bilebiliyoruz.

Ama böyle bir dörtlü tasnif sadece Aşıkpaşazade'de var. Mehmet Fuat Köprülü de *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* isimli kitabında bu dörtlü tasnife dayalı olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında, halk kesiminin dışındaki aktif sosyal tabanı, Aşıkpaşazade'nin etkisi ile bu dörtlü tasnife dayalı olarak inceleyen ve o arada fikirlerini ortaya koyar. Bu etki daha sonra devam etmiştir. Merhum Uzunçarşılı ve rahmetli Ömer Lütfi Barkan *Vakıflar Dergisi*'nde çıkan “Kolonizatör Türk Dervişleri” isimli o çok meşhur makalesinde de yine aynı şekilde biraz da Mehmet Fuat Köprülü'nün etkisi ile bu tasnife dayalı olarak kuruluş devrinin kolonizatör dervişlerini, yani Abdalan-ı Rûm'u inceler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik bölgelerine ait tahrir defterlerinden aldığı çarpıcı örneklerle de bu meseleyi izah eder. Daha sonra Prof. İncalcık, *The Ottoman Empire* isimli kitabında bu meseleye temas eder. Son zamanlarda da öyle görünüyor ki, bu konulara yönelmiştir. Nitekim “Otman Baba” mena-

kıbnâmesine dair bir yazısında, bir de "Aşık Paşazade tarihini nasıl okumalı?" diye Ménage Armağanı'na yazdığı bir makalesinde yine bu meseleye döner. Öyle görünüyor ki bundan sonra böyle devam edecek. Zannederim onun çalışmalarıyla da bu mesele biraz daha derinlik kazanacaktır. Bu arada Sayın Suraiya Faroqhi de bu konu ile çok yakından ve derinden meşgul olmuştur. Daha sonra bazı meslektaşlarımız, meselâ Ahmet T. Karamustafa ve Cemal Kafadar da, son kitaplarında belli ölçüde bu mesele üzerinde durmuşlardı. Prof. Irène Mélikoff Bektâşilik etütleri dolayısıyla bu mesele üzerinde derinlemesine çalışmış, özellikle Rum abdallarına dair, hakikaten dikkate değer birtakım analizler yapmıştır.

Son zamanlarda Türkiye'nin 1980 sonrası gündemine gelen Alevîlik-Bektâşilik meselesi dolayısıyla da Alevi kesim içerisinde bazı yazarlar, popüler tarihçi kesimi, bu Abdalân-ı Rûm meselesi üzerinde çok yayın yapmışlardır. Fakat bunların temel kaynaklara eğilen ve sağlam tahliller yapan çalışmalar olduğu pek söylenemez. Biraz apolojik niteliklidir bu çalışmalar. Üzülenrek söylemek gerekir ki, epeyce de tarihi bozma niteliğindeki çalışmalardır. Çok ciddi tarihsel deformasyonlar vardır bu yayınlarda.

Bence Türkiye'deki modern Osmanlı tarih yazıcılığında Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişlerin rolü fazla ileri çıkarılmıştır. Bana öyle geliyor ki bu, başlangıçta da söylediğim gibi, daha ziyade Köprülü'nün, dolayısıyla Aşıkpaşazade'nin tesiriyledir. Neden? İnalcık da bunu son makalesinde haklı olarak vurguluyor. Aşıkpaşazade önemli bir derviş sülalesinin mensubudur. Öyle derviş sülaleleri vardır ki Anadolu'da, Osmanlı hanedanından daha eskidir. Bu da onlardan bir tanesi; Baba İlyas'ın soyundan geliyor. Aşıkpaşazade belki vaktiyle Anadolu Selçuklu Devletine karşı isyan etmiş bir zümrenin liderliğini yapmış bir kişinin soyundan gelmiş olmanın verdiği bir aşağılık kompleksini örtebilmek için kroniğinde hem son derece devlet yanlısı bir tavrı ortaya koyar, hem de dervişlerin rolünü fazlaca mübalağa eder. Fakat burada dikkat çekici olan

nokta şudur: Osmanlı Devleti de en gelişmiş döneminde 16. yüzyılda dahi, hem ilk Osmanlı kroniklerinde, hem 16. yüzyıl kroniklerinde, bu meseleye bu şekilde yapılan yaklaşımı reddetmemiştir. Hatta biraz sonra Edebalı üzerinde dururken söyleyeceğim, Osmanlı sülalesinin Şeyh Edebalı ile olan akrabalığı konusundaki iddia üzerinde Osmanlı hiçbir şey söylememiştir. Mevcut rivayetler olduğu gibi kabul edilmiştir ve bu şekildeki menkabevi rivayet günümüze kadar devam etmiş, muhafazakâr ve modern tarih yazımında ayrıca sürüp gitmiştir.

Peki Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişlerin rolü gerçekte nedir? Bu konuda Aşıkpaşazade'nin payını vurgulamaya çalıştım. Belki biraz daha uzun bahsetmek lazım ama, bu rolü daha ziyade bence şu üç noktada toplamak mümkün: Yani bilinen kaynaklar üzerinde yapılan çalışmalar, bu kaynakların kritik ve analitik incelenmeleri, bunlardan sağlanan veriler ve nihayet, sözünü ettiğim önde gelen Türk tarihçilerinin bu konuda ortaya koydukları sonuçlar, üç noktada bu rolü toparlamamıza imkân veriyor.

Birincisi bunların fetihlerdeki rolleri. Bu, son derece önemli, ayrı bir monografi konusu olabilecek enteresan bir konudur. Elimizde oldukça yeterli malzeme vardır diyebilirim. Hatta son zamanlarda da daha başka değişik şeyler ortaya çıkıyor. Bu insanlar gönüllü olarak, fetihlere katılıyorlar. Niçin katılıyorlar? Bunun sebebini de 16. yüzyılda İbnî Kemal *Tevarih-i Âli Osman*'da gayet iyi açıklıyor. Diyor ki orada, kısaca meâlen: "Bursa'nın fethinden sonra burada nimet çoğalınca, ne kadar abdal taifesi varsa hepsi hücum ettiler." Demek ki birincisi bana göre bu insanlar önce geçim sağlamak için gazalara katılıyorlar. Osmanlı beyliğine geliyorlar, burada sultanlarla ilişki kuruyorlar ve yanlarındaki derviş gruplarıyla beraber yerine göre 50-60 kişilik yerine göre 150-200 kişilik veya daha fazla derviş gruplarıyla Bizans topraklarında birtakım fetihlere katılıyorlar. Bunun çok önemli örneklerinden biri Geyikli Baba'dır. Geyikli Baba ile ilgili metinler ilk kroniklerde de yer alır. Ayrıca elimde bir arşiv metni var. Bu, Ahmet Refik'ten alınmak suretiyle daha önce Hil-

mi Ziya Ülken tarafından yayınlanmış kısa bir pasajdan ibaret. Sonra Sn. Irène Beldicianu Bursa üzerinde çalışırken tesadüfen bir defterde buna rastladığını söyledi ve bana fotokopisini gönderme nezaketini gösterdi. Bursa'nın erken döneme ait bir tahrir defterinin başında bu metin bulunuyor. Burada Geyikli Baba'nın dervişleri ile beraber Kızıl Kilise'yi fethinden sonra, baba meyhordur diye Orhan Gazi'nin ona 2 yük şarap, 2 yük rakı gönderdiğini söylüyor. Ben bu belgeyi bir kitabımda kullandım. Bir kısım meslektaştan şiddetli itirazlar aldım. "Sen ne yapmak istiyorsun, bu mübarek dervişlere rakı, şarap içirmek suretiyle nereye varmak istiyorsun" gibi birtakım tepkiler geldi, ama realite budur. Biraz sonra bu dervişlerin ne tür insanlar olduğundan bahsedeceğim...

İkinci rolleri bence Türkleştirme ve İslamlaştırmadır. Bunu da fazla mübalağa etmemek lazım. Bunun şuurlu bir politika olduğu kanaatinde değilim. Yani bu insanlar gittikleri yerlerde "biz gidelim buraları Türkleştirelim, işte şu şekilde müslümanlaştıralım" şeklindeki bir endişeyi, en azından birincil endişe olarak taşıyorlar. Birincil endişe, bana göre, geçimlerini sağlamak, yerleşebilecekleri bir toprak temin etmek ve Osmanlı sultanlarının himayesini elde etmek suretiyle rahatça hayatlarını idame ettirebilmek idi.

Bu dervişler yerleştikleri yerlerde zaviyeler kuruyorlar. Bunlar çok yazıldı çizildi. Ya kendileri kuruyorlar bu zaviyeleri, devletten bunun tanınması için müsaade alıyorlar veya sultanlar Geyikli Baba örneğinde olduğu gibi, yaptıkları fetihlere bir cemile olmak üzere bunların fethettikleri toprakları kendilerine vakfediyorlar. Bu şekilde orada yerleşiyorlar.

Üçüncü bir fonksiyonları, ki bana göre, son derece önemli, o da, Osmanlı hakimiyetinin meşrulaştırılması. İşte bu insanlar maiyetlerindeki dervişlerinin dışında çok büyük kitlelere hitap ediyorlar. Hatta o kadar ki Osmanlı yüksek bürokrasisi, yüksek askeri erkânı içerisinde de bunların müridleri olan kişiler var; Turgut Alp gibi, mesela Konur Alp gibi veya Mihailoğulları gibi. Onlar bu insanların müridleri oluyorlar. Demek ki onlar da

o sıralarda 16. yüzyılda gördüğümüz bürokratlar gibi, kendi iç sistemini ortaya koymuş gerek kültürel bakımdan gerek sosyo-ekonomik bakımdan iyice gelişmiş, halk tabanından farklılaşmış kişiler değil kuruluş dönemindeki bu Osmanlı askeri erkânı veya bürokratik erkânı. Bunlar kuruluş döneminde nihayet ayrı sosyal tabanın bir parçası olarak devredeler. Ayrıca Osmanlı hükümdarları da onların yerleştikleri topraklarda Osmanlı hakimiyetinin tanınması hususunda çok önemli bir araç oldukları için bu tavırlarını ve hareketlerini olağan karşılamışlardır. Çünkü üretilen menkubeler dervişlerle kendilerini bir bağlantı içerisine sokmak suretiyle halk içinde rahatlıkla meşruiyet zemini oluşturabiliyor.

Peki bu dervişler içerisinde kimler, hangi zümreler var? Anadolu Selçukluları zamanından beri Anadolu'da faaliyet gösteren çok çeşitli derviş zümrelerinden, yahut sûfi gruplardan, tarikatlardan acaba hangileri var bunların arasında? İşte daha yakından bakıldığında bunların yalnızca Rûm Abdalları denilen, bu çok genel ifadeyle ifadelendirilen bir zümreden ibaret olduğunu görüyoruz. Bunların içerisinde Mevleviler yok. Bunların içerisinde Kâdirîler, Rifaîler yok, ki bunlar Selçuklu döneminden beri Anadolu'da mevcut, bayağı da nüfuz sahibi sûfi çevrelerdir. Ama bunların hiçbirisi Osmanlı topraklarında bulunmuyor. Bakıyorsunuz Aydınogullarında var. Biliyorsunuz, Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi Menteşogulları, Aydınogulları, Germiyanogulları gibi batıdaki Osmanlı beyliğinden daha önce yerleşmiş, kökleşmiş beyliklerin Bizans'tan ele geçirdikleri topraklarda gidip faaliyet gösteriyor. Beylerle beraber oturuyor, içki meclisleri düzenliyor Ulu Arif Çelebi. Onlarla beraber şarap içiyor, raks ediyor, sonra da orada bir Mevlevi Zaviyesi açıyor; Mevleviliği onlara anlatıyor. Daha sonra halifelerini gönderiyor. Bu bütün Batı'daki beyliklerde böyle; ama bakıyoruz döneme ait hiçbir kaynakta Osmanlı arazisinde tek bir Kadirî, Rifaî veya Mevlevî dervişinden bahsedilmiyor. En azından benim görebildiğim kadarıyla bu böyle. Kâdirî dervişleri de yok, Rifaîler de yok, hele daha sonraki Halvetî ve Nakşî dervişlerini hiç say-

mıyorum. Onlar zaten 15. yüzyıldan itibaren söz konusu edileceklerdir.

Bunlar neden yok? Bunun üzerinde çeşitli fikirler ileri sürülebilir, hipotezler ortaya atılabilir, ama bana bunlar içerisinde biraz doğru gibi görüneni şudur: Bu insanlar yerleşik hayata alışmış olan kişiler. Yani eski dönemlerden beri özellikle şehirlerde büyük hankâhlarda, tekkelerde yerleşmiş olan, belirli ölçüde vakıfların gelirini yemek suretiyle nispeten rahat bir hayata intibak etmiş olan zümreler. Oysa Rum Abdalları öyle değil. Nerede akşam, orada sabah ve üstelik bunlar bekâr insanlar. Sırtlarında postları var, bellerinde Ebu Müslimî nacak denilen bir baltaları var, bununla gittikleri yerde konaklayacakları vakit odun kesiyorlar, ateş yakıyorlar, icabında kendilerine saldıran vahşi hayvanları öldürüyorlar. Boyunlarındaki keşkülle de gittikleri köy ve kasabalarda para ve yiyecek dileniyorlar. Nerede akşam, orada sabah. Mevlevîler ve öteki tarikatların dervişleri böyle bir hayatı istemiyorlar. Özellikle Bizans uçlarında böyle konforlu bir hayat olmadığı için muhtemelen onlar Osmanlı beyliğine gitmeyi hiç düşünmediler. Ama Rum Abdalları gittiler. Hele bir de bunun yanına Kemal Paşazade'nin dediği gibi, Osmanlı padişahlarının böyle bol nimetlerini, ekleyecek olursanız Osmanlı toprakları cazip oluyor ve Rûm Abdalları oraya gidiyorlar.

Bunlar bu şekilde Osmanlı topraklarına yerleşiyor ve fetihlere katılıyorlar. Peki bunlar, Rum Abdalları dediğimiz bu insanlar, belirli bir tarikatın adamı mıdır? Prof. İnalçık bunları bir tarikat olarak düşünüyor ve adına da *Abdâlizm veya Abdâlizm tarikatı* diyor. Ben böyle bir tâbirin gereksiz ve tarih dışı olduğunu düşünüyorum. Çünkü bunlar zaten tarihsel bir adı olan büyük bir sufi akımın mensupları: *Kalenderiye*. Çok eskilerden beri İran'dan başlayıp bir taraftan Orta Asya, bir taraftan Anadolu'ya gelen bir Kalenderiye akımı var. Bir büyük ve güçlü Sûfilik akımı bu. Bütün Ortadoğu sûfilikliğini, uzun yüzyıllar boyu etkilemiş hatta 16. ve 17. yüzyıla kadar etkilemiş olan çok büyük bir sûfi akımı bu. Kanaatimce bu insanlar, bu akıma

mensup. Ama bu akımın içerisinde de tek bir tarikat yok. Yine tarih kaynaklarından bildiğimiz kadarıyla bunların içerisinde Yesevîler var, Haydarîler var ve bir de bu büyük sûfi akımla aynı adı taşıyan Kalenderîye tarikatı var. Bunlar Anadolu'da mevcut. Rum Abdallarının içerisinde bunlar bulunuyor. İşte Baba İlyas'ın giriştiği o büyük toplumsal kıyamın içerisine katılanlar ve onları organize edenler de bunlar, bilindiği gibi. Fakat asıl önemlisi, bunların içerisinde -ben bu konudaki ilk çalışmalarımı yaparken o kadar da fazla dikkatimi çekmeyen- bir Vefâîler tarikatı var. Bu konuda daha sonra elime başka malzeme geçti. Müteakip çalışmalarında çok mühim roller oynadığını tespit ettiğim bu Vefâiyye tarikatına ve Anadolu'daki önemine dikkat çekmeye çalıştım. İncalcık da daha sonra "Aşıkpaşazade tarihini nasıl okumalıdır" isimli makalesinde bu Vefâîlik üzerine eğildi ve "Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda bu çevrenin, yani Vefâîlik çevresinin hakim bir konumda olduğunu vurguladı." İşte Gayikli Baba, Edebali, işte Abdal Musa, işte Kumral Abdal. Aklınıza ne kadar abdal geliyorsa bunların çoğu, önemli ölçüde bu Vefâiyye çevresine mensup. Nedir bu tarikat? 1107'de ölmüş olan, Bağdat'ta yaşamış, Tâcü'l-ârifîn Seyyid Ebu'l-Vefâ adında bir sûfi (Kürt asıllı olduğu da söyleniyor). Fakat bakıyoruz çevresindeki önemli şahsiyetler hep Türk. Ama bu nokta bence o kadar önemli değil. Bence Kürt de olabilir, Türk de olabilir. Beni o kadar ilgilendirmiyor. Zaten benim bu meseleyle ilgili kişisel bir saplantım yok. Ama bu tarikatın özellikle Kuzey Irak, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ve Doğu Anadolu'da çok büyük bir nüfuz sahasına sahip olduğu bugün elimize geçen Vefâî silsilelerinden anlaşılıyor. Bu sahalarda özellikle Türkiye'de, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da bugün mebzul miktarda, benim şahsen 8-10 tanesini görebildiğim ama maalesef birtakım sebeplerle fotokopisini dahi alamadığım, Vefâî silsileleri mevcut. Bu da gösteriyor ki bu tarikat, hakikaten Anadolu'da ilk kroniklere aksetmemiş olmasına rağmen çok yaygın bir hakimiyet alanına sahip. Bunun izahı nasıl yapılır? O da ayrı bir tartışma konusu. Neden bu kadar geniş bir alana güçlü bir şekilde

yayılan bu tarikat, kroniklere yansımamış? Bu bir sorudur. Bunun cevaplandırılması da gerekir. Ama bu bağlantıyı sağlayan, elimizde, daha önce bilinen ama pek iyi kullanılmayan bir kaynak var. İşte, Elvan Çelebi'nin *Menâkıb-ul- Kudsiyye*'si. Bu kaynak, Baba İlyas-ı Horasanî'nin bir Vefâîye şeyhi olduğunu göstermek suretiyle bu bağlantıyı sağlıyor. İkincisi, 16. yüzyılın başlarında Aşıkpaşazade, tarihinin başına kendi silsilesini koymak suretiyle bu bağlantıyı ikinci kez. teyit ediyor. Bu suretle biz, bu Rum Abdalları zümresindeki hakim sûfi çevrenin Vefâîye çevresi olduğunu çok iyi tahmin edebiliyoruz. Ama bu konuda daha kesin şeyler söyleyebilmek için zannediyorum bu silsileler üzerinde çalışma yapmak ve belki de saha araştırmasına çıkmak lazım. Bu silsilelerin bulunduğu alanlarda acaba eski dönemden kalma bu geleneğe dair neler var, onları tespit etmek lazım geliyor.

Osmanlı Devleti kurulurken hâkim suffi çevre demek ki bunlar. Bu insanların sünni olmadığı kesin. Bunu nereden anlayabiliyoruz? Bu geleneğin içerisinde teşekkül etmiş bugün elimizde oldukça fazla nüshası bulunan menâkıbnâmeler var. Bu menâkıbnâmeler bugün Bektâşi menâkıbnâmeleri diye biliniyor. Vaktiyle ben de bu tabiri kullandım ama sonraki çalışmaları bana bunun doğru olmadığını gösterdi. Çünkü bu menâkıbnâmelerin hiçbirisinde Hacı Bektaş'ınki de dahil olmak üzere, Bektâşi terimine rastlayamazsınız. Bunlar zaten aşağı yukarı 15. yüzyılın ortalarına, yahut ikinci yarısının sonlarına doğru yazıya geçirilmiş olan metinlerdir. Bunlar Rum Abdalları geleneği içerisinde geliyor. Hacı Bektaş da bu Rum Abdallarından bir tanesi... Hacı Bektaş'ın zaten Bektaşilik diye bir tarikat kurmadığını bugün herkes biliyor. Ama Bektaşiler Rum Abdallarının bütün geleneklerine vâris oldukları ve bu menâkıbnâmeleri kullandıkları için bunlara Bektaşî menâkıbnâmeleri deniyor yanlış olarak. O geleneğin içerisinde gelen bu menâkıbnâmeler bize bunların ne tür bir İslâm yorumunu benimsediğini gayet açık ortaya koyuyor. Bunlar bir defa Tanrı'nın insan bedenine geçtiğine inanıyorlar. Bu bir. İkincisi bunlar ruhun bedenden

bedene geçtiğine inanıyorlar. Bu iki inanç her şeyden önce sünnilikte olmayan iki temel inançtır. O halde bunların sünnî olduğunu, en azından Vefâîlerin de sünnî olduğunu iddia etmek bence çok zor.

Zaten bu tarikatın kurucusu olan Seyid Ebü'l-Vefa'nın menâkıbı da 16. yüzyılın başlarında Aşıkpaşazade'nin damadı Seyid Velâyet'in aracılığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Bu menâkıbnâmelerde de açıkça görülüyor ki Tâcü'l Arifin Seyid Ebü'l Vefa Ahmed Yesevî gibi kadın ve erkek bir arada, tıpkı bugünkü Alevi semahları gibi semah yapmaktadır. Zamanın halifesi El-Kaîm bi-Emrillah ona ihtarlarda bulunur. Menkıbeye göre bir kâse şarap gönderir, der ki, "kadınlı erkekli yaptığın meclislerde bunu içersin sana da bu layıktır." Sonuçta bu menâkıbnâme-ye göre bu tarikat çevresinin sünnî olduğunu iddia etmek zor.

Şimdi yeni bir tez var. Rum Abdalları ne öyle idi ne böyle, peki nedir bunlar? Şimdi günümüz popüler Alevi historiyoğrafisi, bunların Alevi olduğunu iddia ediyor. Popüler Alevi tarihçileri, Alevi yazarları bunların Alevi olduğunu iddia ediyorlar. Bunu kabul edebilmek için, Rum Abdallarının Hz. Ali kültürünü tanımış olmaları lazım. Fakat bunu tespit edemiyoruz. Bu menâkıbnâmelerdeki Rum Abdalların biyografileri incelendiğinde, bunlarda, az önce söylediğim iki inanca rastlamakla beraber Hz. Ali kültürüne rastlamıyoruz. Hatta hatta şu söylenebilir: Hacı Bektaş'ın Velâyetnâmesinde dahi Alevi vurgusu hemen hemen hiç yoktur. 12 imam soyuna atıf vardır ama Alevi vurgusu yoktur. Üstelik bu atıf XVI. yüzyıldan sonra girmiş olabilir. Bu ihtimal yüksektir. Dolayısıyla bunlar 12 imam kültürünü tanımamışlardır, özellikle Hz. Ali kültürünü tanımamışlardır. Dolayısıyla, bunları Alevi olarak vasıflandırmak kanaatimce mümkün değildir.

Bu Seyid Ebü'l-Vefa bağlantısı nasıl ortaya çıkıyor kaynaklarda? Geyikli Baba dolayısıyla, Aşıkpaşazade tarihinde, anonim Tevarih-i Ali Osman'da, Oruç Bey'de ve Neşri'de şöyle bir ifade var: Geyikli Baba'yı tanımak istediği zaman Orhan Gazi ona soruyor, diyor ki, "Size kim derler?" O da "Ben Baba İlyas.

müridiyim, Seyid Ebü'l-Vefâ tarikatındanım.” cevabını veriyor. İfade çok açık. Bu bütün ilk dönem kroniklerinde var. Bununla şunu kastediyorum. Bir Babai tarikatı olduğu söyleniyor son zamanlarda. Böyle bir tarikat yok. Bunu ispat edebilecek hiçbir veriye rastlamıyoruz. Bir Babai çevresi var. Yani Baba İlyas'ın liderliğinde 1239'daki isyana katılan bir taraftarlar zümresi var. Baba İlyas'tan dolayı onlara Babai deniyor. Fakat bu bir tarikat değil. Çünkü o çevreden gelen bu insanlar kendilerine hangi tarikatten oldukları sorulduğu vakit “Seyit-Ebü'l- Vefa tarikatindenim” diyorlar. “Babai tarikatindenim” demiyorlar. Ama Baba İlyas müridi olduklarını söylüyorlar. Çünkü Baba İlyas hakikaten Tac'ül Arif'in'in Anadolu'daki en önde gelen halifelerinden-di. Onun için, bu böyle söyleniyor.

Edebali meselesine geçmek istiyorum. Bence Osmanlı beyliğindeki bu dervişler konusunda en çok sorgulanmaya değer konu son zamanlarda Edebali meselesidir. Edebali ve Osman Gazi meselesi. Edebali'nin Osman Gazi ile bağlantısı bir, Edebali'nin kimliği, şahsiyeti iki. Bu konuyla ilgili problemleri şu dört noktada toplayabiliriz.

1. Edebali gerçekten Osman Gazi'nin kayınpederi midir?
2. Edebali, bugüne kadar hep ileri sürüldüğü gibi, bir Ahi şeyhi midir?
3. Edebali bir fıkıh alimi ve hakikaten Osman Gazi'nin danışmanı mıdır? Hukuk danışmanı mıdır?
4. Şeyh Edebali, Alevi yazarlarının iddia ettiği gibi bir Alevi dedesi midir?

Osman Gazi'nin kayınpederi olduğu meselesini Prof. İnalçık “Aşık Paşazade'yi nasıl okumalıdır” makalesinde belli ölçüde dile getirmiştir ve orada kendi şüphelerini izhar ediyor. Bence bu şüphelerinde de haklı. Çünkü böyle bir bağlantıyı sağlayacak elimizde erken döneme ait herhangi bir veri yok. Bu, daha ziyade, Aşıkpaşazade'nin tariki ile gelen bir rivayette ortaya çıkıyor.

Aşıkpaşazade Şeyh Edebali'nin torunu Mehmet Paşa'yı tanır. (Paşa terimi burada Osmanlı vezirlerinin ünvan olan Pa-

şa değil, 13. yüzyıl ve 14. yüzyılda dervişlere verilen bir ünvan olarak kullanılan Paşadır. İkisini birbirine karıştırmamak lazım.) Edebali'yi ondan dinlemiş olduğunu ve tarihine koyduğu bu konudaki bilgilerin de bu kanalla kendisine intikal ettiğini söylüyor. Burada Edebali'nin yaşlılığında 2 defa evlendiğini, kimlerin kızlarını aldığını da söylüyor, bunlardan son hanımından olan kızı Mal Hatun'u da Osman Gazi'ye verdiğini belirtiyor. Bu bağlantıyı yalnızca Aşıkpaşazade kullanıyor. Diğer Osmanlı kronikleri bu konuda Aşıkpaşazade'yi naklediyorlar. O zaman bu, nereden çıkıyor? Kanaatimce burada yine bu işin mesulü olarak Aşıkpaşazade'yi görmek lazım. Bence Aşıkpaşazade, dedesinin isyanı ile ilgili psikoloji içerisinde kendi sülalesinin isyanla bağlantısına dair eskiden kalma rivayetleri hafızalardan silebilmek ve Osmanlı Devleti'nin başlangıcını da olabildiğince kendi soyuna, sülalesine, en azından kendi tarikatına bağlayabilmek için böyle bir senaryoyu ortaya atmış olmalıdır. Benim kanaatimce böyle bir ihtimal çok kuvvetli. Bu suretle, Osman Gazi ve ondan türeyecek olan Osmanlı hükümdarlarının soyu neye bağlanmış oluyor? Vefâiye tarikatına bağlanmış oluyor. Çünkü Edebali, Baba İlyas'ın çok önemli bir halifesidir. Bir Rum Abdalıdır. Mademki onun kızı ile evleniyor Osman Gazi, o zaman mesele tamamdır. Osmanlıların soyu böyle bir tarikate bağlanıyor.

İkincisi Ahi Şeyhi midir Edebali? Bu konuda elimizde bir tek rivayet var, başka hiçbir veri yok. Hiçbir kaynakta, hiçbir Osmanlı kroniğinde Edebali, Ahi lakabıyla zikredilmemiştir. Yalnız Neşri'de bir ifade vardır. Neşri'deki ifade şunu söylüyor: "Edebali dedikleri azizin bir karındaşı vardı. Adına Ahi Şemsettin derlerdi. Anın dahi oğlu Ahi Hüseyin." Hepsi bu kadar. Buradan hareketle günümüz tarihçileri Edebali'nin bir Ahi şeyhi olduğunu yazmışlardır. Yalnız Fuat Köprülü bunu kuvvetli bir ihtimal değil zayıf bir ihtimal olarak zikrediyor. Anadolu'da İslamiyet makalesinde. Fakat *Menâkıb-ül Kûdsiyye*'ye ve diğer kaynaklara baktığımız vakit Edebali'nin böyle bir bağlantı içerisinde olmadığını rahatlıkla görüyoruz. Çünkü ne Aşıkpaşazade'

nin ortaya koyduğu bu bağlantı ne de diğer taraftan Elvan Çelebi'nin sağladığı bu ikinci bağlantı Edebali'yi kesinlikle Ahi çevrelerine mal etmiyor. O zaman Neşri'nin bu ifadesi nereden çıkıyor? Demek ki Edebali'nin bir kardeşi Ahiliğe geçmiş, işte bu sebeple. Bu yüzden daha sonraki dönemlerde Edebali'nin kendisi de bir Ahi reisi olarak algılanmış ve klasik Osmanlı tarihçiliği de 16. - 17. yüzyıllarda bunu böyle takdim etmiş olabilir diye düşünüyorum. Ama benim kanaatimce, bir taraftan Elvan Çelebi, diğer taraftan Aşıkpaşazade'nin sağladığı bağlantı, Edebali'yi Ahi yapmanın doğru olmayacağını gösteriyor. Üstelik Edebali'nin müritlerinden hiçbiri, Kumral Abdal başta olmak üzere, Ahi lakabıyla anılmıyor, abdal diye anılıyor.

Bu konuda vaktiyle Sayın İrene Beldiceanu'nun bana yazdığı bir mektuptan bahsetmek istiyorum. Diyor ki, "Bana göre Edebali Ahi olamaz Bence onun Ahi olarak algılanmasında 'ede' kelimesinin rolü olabilir. Çünkü 'ede' bugün Anadolu'da da kullanıldığı gibi "Büyük kardeş" demektir. Belki Osmanlı kâtipleri başka kelimelerde olduğu gibi bu Türkçe kelimeyi arapçalaştırdılar." I. Beldiceanu'nun mütâlası bence çok da uzak bir ihtimali yansıtmıyor. Bunun başka örnekleri var. Mesele, *Yukarı Elmahacılı Köyü*'nü alıyorlar, *Elmahacılı-i Bâlâ Köyü* diye kaydediyorlar. Ama o halk arasında *Yukarı Elmahacılı* diye anılıyor. Bunun gibi bu "ede" kelimesi de belki Ahi kelimesi ile yer değiştirmiş olabilir. Bunu kesin olarak bilemiyorum. Yalnız bir görüş olarak söylüyorum.

Edebali bir fıkıh alimi midir? Bana göre büyük bir ihtimalle değildir. Çünkü *Şakayık-ı Numaniye*'deki Taşköprülüzade'nin ifadesi hariç, hiçbir kaynak Edebali'den hukuk tahsil etmiş, Osman Gazi'nin danışmanı olan bir kişi olarak bahsetmiyor. Yalnız "ilm-i rüya-yı hüb bilirdi" diye Aşıkpaşazade'de, Neşri'de ve Oruç Bey'in tarihinde geçer. Yalnız ve yalnız 16. yüzyılda Taşköprülüzade'ona Halep'te hukuk tahsil ettiriyor. Şam'da bulunduruyor. Sonra Karaman'a getiriyor, Konya'ya getiriyor. Orada medresede müderris yapıyor. Sonra Osman Gazi ile temasa geçiriyor meşhur rüya hadisesi dolayısıyla ve onu hukuk

danışmanı yapıyor. Konar göçer Türkmen çevrelerine mensup olan Edebalı gibi birinin, açıklamaya çalıştığım bağlantı içinde böyle güçlü bir hukuk alimi niteliği ile ortaya çıkması bence çok şüpheli bir durum. Kesinlikle reddetmiyorum ama, çok şüpheyle karşılamak lazım. Hele hele Osman Gazi'nin hukuk danışmanlığı meselesi çok daha şüpheli. Zannediyorum, *Şakayık* müellifi Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde yaşamış bu kişilerin biyografisini yazarken biraz, hayalini kullanmış ve 16. yüzyıldaki bu muhteşem devletin kökenine yaraşır bir "muhteşem" imaj çizebilmek için de o dönem insanlarını böyle biraz değişik bir imajla sunmuş olabilir diyorum. Dolayısıyla, daha eski kaynaklarda Edebalı'nın bir fakih ve Osman Gazi'nin hukuk danışmanı olduğuna dair hiçbir kayıt yokken, daha geç döneme ait bir kaynağın tek ifadesine dayanarak Edebalı'yı bir hukuk âlimi ve üstelik Osman Gazi'nin hem kayınpederi, hem de hukuk danışmanı olarak kabul etmenin, bugünkü modern tarihçilik metoduyla bağdaşabileceğini pek sanmıyorum. En azından böyle bir sonuca biraz şüpheyle ve ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum.